

ДОЛЯ З БАГАТЬМА НЕВІДОМИМИ (до біографічного портрета Костя Буревія)

Кость Буревій, знаний у літературному дискурсі 1920-х під маскою-псевдонімом Едвард Стріха, до сьогодні залишається однією з найзагадковіших постатей. Постатей-тіней, митців, що, повертаючи футуризму барокову багаторакурсність, усвідомлювали свою напівлегендарну-напівблазєнську роль на тлі поважних і достоту фундаментальних зрушень у “пролетарській диктатурі” 1920–30-х рр. Самопародіювання радянського авангарду в текстах Буревія-Стріхи (“Пародези, “Зозендропія”, “Автоекзекуція”, інтермедійний блок до 8 числа “Літературного ярмарку”) створювало небезпечну напругу – як творчого, так і політичного стибу, – адже будь-які загравання з революційними гаслами в 1927–29 рр. стали небезпечними¹.

К.С.Буревій був засуджений до розстрілу 1 грудня 1934 р. разом із Д.Фальківським, Г.Косинкою, О.Влизьком, І.Шевченком, братами Крушельницькими – за звинуваченням “в організації підготовки терористических актов против работников советской власти”², – своїм життям довівши незаперечність думки про те, що епоха особливо жорстока до людей неординарних.

Дотепер позиція К.Буревія в процесі 1920-х рр. осмислюється істориками літератури неадекватно, що зумовлено суперечливим політичним минулим письменника, антихвильовистською, в своїй суті контрукраїнською, брошурою “Європа чи Росія. Шляхи розвитку сучасної літератури” і, нарешті, вибором пародії за провідний жанр, що дозволяло митцеві розглядати різноманітні модерністські стилі 20-х рр. ніби “з вивороту”, “зі споду”. Буревію-Стрісі закидали “колабораціонізм” із “конкурентами” (особливо важкою була опозиція між “хвильовистами” й “авангардівцями”, “авангардівцями” і “семенківцями”, – тактика перманентної партизанської війни загалом характерна для “лівих” напрямів), звинувачували в графоманії і порнографії. Сам же “розвінчаний персонаж” у пародійній “Автоекзекуції” радів з активної реакції читачів на епатування Стріхи: “Як же не радіти? [...] Це був голос того читача, що цілком зрозумів автора, що під маскою паризького пшюта відчув справжню літературну сатиру”³.

“Літературний колабораціонізм” у логоцентристській державі, якою і наразі є Україна, завжди розцінювався як наслідок ідеологічного дворушництва. Прикладом тому можуть бути постаті В.Винниченка, І.Багряного й В.Петрова-Домонтовича-Бера, що постали в сучасному літературознавстві, – екзистенціювання творця намагається прорвати мистецький дискурс, стимулюючи дослідника проявити власну моральну імперативність. Беручи в цьому контексті творчість Костя Буревія, не слід забувати, що аспект політичного загравання невідривний в авангардизмі від гри як концептуальної риси цього руху – гри зі словом (усіма його рівнями: графічним, фонетичним, ідеологічним та ін.), вербальними і зображальними текстами, із представниками авангардної інгрупи, – одне слово, йдеться про створення макрокосму, в якому навіть ідеологія набуває рис естетики.

Якщо доба літературної гри з українським авангардом достатньо повно представлена нью-йоркським виданням текстів Едварда Стріхи, з післямовою, упорядкуванням і коментарями Ю.Шереха, то період активного політичного життя Костя Буревія (1903–1922) лишається однією з найменш вивчених сторінок біографії митця.

¹ Спадщині Костя Буревія-пародиста присвячено низку матеріалів у часописі “Слово і Час” за 1994 р. (див.: №8).

² Приговор военной коллегии Верховного суда Союза ССР в гор. Киеве по делам о террористах-белогвардейцах от 18 декабря 1934 г.

³ Стріха Е. Автоекзекуція // Стріха Едвард. Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція. – Н.-Йорк, 1955. – С. 186–187.

Цей період охоплює три арешти із засланням спершу в Олонецьку губернію (острів Большой Кугановолок), потім до Єнісейської губернії (с.Анциферово по Туруханському тракту) і нарешті в Колмогорове (по Туруханському тракту); дві втечі і напівлегальне життя члена комітету партії соціалістів-революціонерів. За політичним стажем К.Буревій не поступається М.Скрипнику й А.Єнукідзе, Г.Михайличенкові і В.Елланові-Блакитному. Втім, два останні стали прихильниками лівої фракції есерів (і невдовзі боротьбистами), тоді як Буревій, з 1917 р. член бюро Воронежської фракції соціалістів-революціонерів на Всеросійських установчих зборах і з грудня цього ж року — член ЦК ПСР, схиляється до Віктора Чернова і бере участь у боротьбі з радянською владою, організовуючи Поволзьке повстання. Після розвалу Самарського комітету Установчих зборів і Колчаківського перевороту, Кость Буревій рішуче відмовляється співпрацювати з Колчаком і з січня 1917 р., у складі Уфімської делегації, бере участь у складанні мирного договору з радянською владою, утворюючи Меншість ПСР. Ця організація в 1922 р. розпадається, а Буревій, випустивши книжку полеміки з ЦК ПСР, заявляє про свій відхід від політичної діяльності⁴.

По тому К.Буревій повністю віддається журналістиці (працює економістом-інструктором преси в Сільгоспсоюзі та ВСНХ). Етапи складного шляху професійного політика він планує оформити в книзі спогадів з умовною назвою “Мертві Петлі”. Назва мемуарів акцентує на зависанні в мертвій петлі між життям і смертю у виборюванні політичних переконань.

Під час арешту К.Буревія (восени 1934 р. в Москві) тюремні мемуари були конфісковані спецслужбами, як і велике дослідження “Критичний огляд драматичних творів Ромена Роллана”. Зберігся тільки зміст книжки, пронумерований К.Буревієм, який подаємо із збереженням авторського правопису⁵.

“Мертві Петлі” не лише реконструюють лакуни в біографії митця, а й дають уявлення про масштаби задуманого тексту спогадів. Поза сумнівом, вони мали наблизитися до політичного і тюремного роману, жанр якого розвинувся в українській літературі вже пізніше — в 1940–50-х рр.

Можливо, навіть часткова реабілітація текстів оригінального письменника дозволить по-справжньому оцінити його роль у політичному й мистецькому дискурсах минулого століття. Очевидно, ще попереду повернення зацікавленому читачеві роману К.Буревія “Хами”, критичних статей про Блока, Єсеніна, Тичину, Семенка, а також суперечливої брошури “Європа чи Росія...”, яка, незважаючи на свою амбівалентність, була складником літературної дискусії 1925–1927 рр. і мусить заінтригувати літературознавців як погляд не дезорієнтованого одинака, але цілої соціальної групи — української діаспори в Москві.

К.БУРЕВІЙ

“Мертві Петлі” (1910–1917)

Книга спогадів. На 20 аркушів. Назва умовна.

Зміст:

1. Мені влаштовують видовище. Пожежі. Екзекуція. Арешт. Меженська “холодна”, росошанська “арештантська”, підгорянська “буцегарня” етс. Що таке арештантська? Синоніми: холодна, буцегарня, кутузка, хурдига, темна, глибока, сапетка, шпаківня, льох, клопівники. Клопиний заповідник. Перший острог. Процес.

2. Етап. Бобровська тюрма. Козлов. Бутирки. “Лассаль”. С-П-бу[р]зька центральна пересильна тюрма. Арештан[т]ський пароплав. Шліс[с]ельбурзька “государева”. Ладозьке озеро. Петрозаводська губерніяльна і Петрозаводська

⁴ Факти подаємо за біографією К.С.Буревія, представленою донькою письменника Оксаною Буревій-Яценко. Текст зберігається в родинному архіві.

⁵ З родинного архіву Оксани Буревій-Яценко.

[с]сильна тюрми. Тумани на Онезькому озері. Пароплав. Етап. Пудож. Смерть Столипіна впливає на мою "подорож". Водлозеро, або "далі їхати нікуди".

3. Водлозеро. Большой Кугановолок. Кназанаволок. Орловці. Воронізькі селяни. Йосиф Прекрасний. Пудога. Інокентій. Тасо Бабуришвілі. С.С.Філонов. М.Смірнов.

4. Вороття. Білі ночі. Петербург і Москва. Господь Бог і ми. Київ. С-Петербург. Робітничі клуби. Газета. Липневі дні 1914 року. Арешт.

5. Арештний будинок Спаської часті. Редакції газет: "Правда", "Єдинство", "Мисль". М.О.Скрипник. А.С.Єнукідзе. А.В.Кісельов. Т.В.Попов. Комуна. Лекції, диспути, мітінги. Резолюція про відношення до війни. Розваги. "Балдьожная комісія".

6. Нас розганяють. Рождественська часть. Голодовка. Провокатор Сьома. "Предварілка". Одиночка. Обстановка прогулянки така, що від неї божеволієш. Голуби. С-Петербурзький централ.

7. Етап. "Архиєрейська" вулиця. Вятська тюрма. Екатеринбурзький тюремний замок. Омський мертвий дом. Голодовка. Карцер. Підкайданий марш. Красноярська пересилка. Смертна кара. Карцер. Бунт. Піший етап. Єнісей. Єнісейська тюрма. Туруханський тракт. Анциферово.

8. "Бори, сніги і Єнісей". До історії заслання. Туруханський бунт. Війна. Заслання. Бурцев. Більшовицька Фракція на засланні: Г.І.Петровський, Л.Б.Каменєв, М.М.Яковлев. Мої анциферовські процеси. Бардін. І.Т.Смілга.

9. Підготовка до втечі. Історія з "фізиками". Втеча. Чалдони торгуються. Єнісейськ. Г.І.Петровський садить мене на пароплав. Рибалки. Туруханські козаки мене впізнали. Втеча з пароплава. Красноярськ. Москва. Петроград.

10. Страхкаси. Мілютин. Провокатор Чорномазов. Кампанія проти війни. Провокатор Сурін. Керенський в руках у провокатора. Гурток Філімонова О.С. Підготовка до замаху на кабінет міністрів.

11. Мої митарства. Шпики. Мої квартири та прізвища. Я тікаю. Мене знову оточили. Провокатор Корелков. Моя "хірїргія". Врятований під прізвищем Михайла Філімонова. Я мчуся на Вороніж і нікого там не застаю. Два дні у родичів. Вороніж тісний і небезпечний. Повертаюсь у Петроград Коваленком.

12. Коваленко "мусить" працювати в страхкасі. Невський судобудівельний завод. Страхкаса. Провокатор Сесіцький. "Кватера" в Невському районі. Стачечний комітет. Чорномазов уперто виконує директиви Департаменту поліції. Я стою на заваді, мене треба усунути. Арешт.

13. Охранка безпомічна. Вона помститься. Митарства по Петербурзьких тюрмах. Шліс[с]ельбурзька часть. Охранка. Крести. Гауптвахта. Сискний відділ і знову охранка. Крести, карцер, Централ. На 5 літ у Сх[ідну] Сибір.

14. Останній етап. Армія розкладається. Омський конвой співає революційних пісень. Красноярське пекло. Півроку Шліс[с]ельбурзької каторги за тиждень Красноярської пересилки! За 16 днів задушено 11 чоловік. Я організую опір. Мене треба вбити. Піший етап. Красноярський конвой усіх б'є. Мене взяли в багнети. Змова. Готуємось роззброїти конвой. Уголовні зраджують. Єнісейський конвой. Єнісейську тюрму можна вже руйнувати. Пан ісправник читає мені нотацію. Погорюй, Потоскуй, Покукуй. Колмогорове.

15. Знову на Єнісеї. Велика честь. Готуюсь до втечі. Підвода готова, гроші є! Імо "царську ікру" й сперечаємось про революцію. Телеграма: "Цар відмовився від престолу". Роззброєння стражників. Єнісейська революція. Евакуація засланців. Красноярська бурса. Вагон амнестованих. Дорога. Дома.

16. Епілог.

м. Донецьк